

УДК 371.132

Чекаліна В.А.,

викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПЕРЕКАЗУ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

У статті приділено увагу важливій проблемі формування дошкільника-мовця. Зважаючи на значення мовлення у становленні і життєдіяльності особистості, важливо, щоб дитина отримувала різнобічну допомогу в оволодінні багатим, правильним мовленням, зокрема, у процесі переказу літературних творів.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, дошкільник, переказ.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. У період поширення масової культури велика увага приділяється вихованню мовної особистості, тобто такої, яка володіла б усіма виражальними засобами рідної мови, була б спроможна вільно виражати власні позиції, логічно та послідовно висловлювати свої думки, судження та переконання, пояснювати їх і доводити. Саме тому виникає потреба в оновленні змісту, вдосконаленні форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. Науковою темою кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка є «Компетентнісна стратегія змісту і методики дошкільної освіти», тому дослідження проблеми формування будь-якої компетентності (у нашому випадку мовленнєвої) є актуальним для викладача кафедри. Мовленнєва компетенція передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалонологічної компетенцій. Варто зазначити, що мовленнєва компетенція формується на етапі дошкільного дитинства, через це вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення (діалонологічна компетенція) – важ-

лива умова повноцінного мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. Проблема розвитку зв'язного мовлення порушується в психології, мовознавстві, логопедії тощо.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. У дослідженнях з оволодіння дітьми зв'язним монологічним мовленням вказується на низку труднощів: дошкільникам важко скласти розповідь, втрачається зв'язність висловлювання, часто порушується структура розповіді, висловлювання насичене паузами, повторами, діти відхиляються від теми, значна частина дітей дошкільного віку взагалі не володіє зв'язним українським мовленням. Таким чином, саме переказ літературних творів є важливим етапом опанування дошкільником зв'язним мовленням.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є розкриття особливості формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку у процесі переказу художніх творів.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Мовленнєвий розвиток дитини, зокрема мовленнєва компетентність – один з важливих чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Формування мовлення дошкільнят складається з різних структурних компонентів. До них належать: мовленнєва компетенція як одна з ключових базисних характеристик особистості; мовленнєвий розвиток, тобто формування певних мовленнєвих умінь та навичок, що забезпечують функціонування мовлення; навчання мови, пов'язане з певним обсягом елементарних знань про мову й мовлення, що формуються на основі розвитку мовного чуття й водночас зумовлюють цей розвиток; мовленнєве виховання, метою якого є виховання мовленнєвої культури особистості. Мовленнєва компетенція виявляє готовність та спроможність особистості адекватно та доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовуючи для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності [2, 3]. Питанню розвитку мовленнєвої компетентності приділяють увагу науковці як минулого, так і сучасності: А. Богуш, А. Бородич, Є. Водовозова, Н. Гавриш, А. Гончаренко, О. Леушина, Є. Тихеева, К. Ушинський, Є. Фльоріна та ін.

Важливо зазначити, що спочатку дитина оволодіває діалогічним мовленням. Вчені називають діалог класичною формою мовного

спілкування. Дуже важливим етапом у розвитку мовлення є перехід від діалогічного мовлення до монологічного. Оволодіння монологічним мовленням – складний і тривалий процес. Монологічне мовлення – це мовлення однієї особи, яка виражає в більш або менш розгорнутій формі свої думки, наміри, оцінку тощо. Воно є складнішою формою усного мовлення, оскільки спирається на логічне мислення, потребує напруження пам'яті, попередньої підготовки і добре розвиненого мовлення. Отже, монологічна компетенція – це сформованість вміння адекватно та доречно практично користуватися зв'язним монологічним мовленням.

Розвиток мовлення визначається стосунками дитини з дорослими, які упродовж розвитку дитини весь час змінюються. На ґрунті цих нових стосунків виникають нові можливості: дитина оволодіває контекстним мовленням, тобто таким типом зв'язного мовлення, за яким зміст розкривається із самого контексту, незалежно від безпосередньої ситуації і безпосереднього спілкування із співрозмовником. Таке мовлення структурно оформлене, зв'язне, точне. Контекстному мовленню передують оволодіння мовленням ситуативним. Як зазначав професор С. Рубінштейн, ситуативне мовлення – це своєрідна структура мовлення, яка тісно пов'язана з безпосереднім досвідом та безпосереднім чуттєвим сприйманням дитини [6]. Тобто дитина оперує у своєму мовленні матеріалом начних уявлень. З розвитком контекстного мовлення ситуативне мовлення не відмирає. Дитина продовжує користуватись ним у разі потреби. Таким чином, надалі ці обидві форми мовлення співіснують, при цьому дитина користується то однією, то другою, залежно від змісту, який вона повідомляє. Ситуативність дитячого мовлення – це не просто його недолік, не просто показник її «примітивного рівня» – це природний результат того, що на цьому етапі розвитку сама функція мовлення дитини переважно обмежується рамками її ситуативних життєвих зв'язків.

Необхідною умовою розвитку монологічного мовлення є розширення знань дітей про навколишній світ. Мовлення допомагає дитині не лише спілкуватися з іншими людьми, але й пізнавати світ. «Оволодіння мовленням – це спосіб пізнання дійсності. Багатство мовлення значною мірою залежить від збагачення дитини різними уявленнями й поняттями, від її життєвого досвіду», – зазначав М. Львов [5, 87].

Іншим, не менш важливим чинником розвитку зв'язного монологічного мовлення є провідна діяльність дітей дошкільного віку – гра. Зокрема, у процесі сюжетно-рольової гри дитина оволодіває навичками монологічного мовлення. Саме цей вид гри найкраще допомагає дитині розвивати своє діалогічне зв'язне мовлення через виконання певних ролей. Адже в процесі такої гри у дошкільника виникає потреба щось пояснити, розповісти.

Українська дослідниця А. Богуш [2] стверджує, що дитина чотирьох років відповідає на запитання за змістом сюжетних картин, художніх текстів (оповідань, казок, віршів), діафільмів, театральних вистав. Складає за допомогою дорослих (підказування слів, речень) описові розповіді (з 3–4 речень) про іграшки, овочі, фрукти, дії товаришів, свої власні та сюжетні відповіді-розповіді (спільно з дорослим) за змістом сюжетних картинок; переказує за допомогою запитань добре знайомі казки. Діти п'яти років вміють складати розповіді за зразками вихователя: описові, сюжетні, з власного досвіду; переказують знайомі оповідання і казки. Діти шести років складають описові розповіді різного типу відповідно до композиційної структури, контаміновані (сюжетно-описові), сюжетні розповіді за картинками, з власного досвіду за зразками та планом вихователя. Без допомоги дорослого вміють передавати зміст знайомої казки, мультфільму, вистави; розповідати про події, свідками яких були, що трапилося по дорозі, на відпочинку, в транспорті, про що їм читали вдома. За зразками та планом вихователя складають творчі розповіді, продовжують розповідь, розпочату вихователем, об'єднують опорні слова у творчу розповідь, складають розповіді за сюжетною ігровою обстановкою, створюють коротенькі розповіді-міркування, розповіді-пояснення. Переказують знайомі літературні тексти різної складності і композиції за планом вихователя та за частинами. Оцінюють прослухані розповіді, які були записані на магнітофон.

Тому важливо констатувати, що одним з найефективніших методів розвитку монологічного мовлення є переказ, адже дехто з науковців зазначає, що саме переказ є найлегшим засобом розвитку зв'язного монологічного мовлення, оскільки дитині потрібно лише відтворити готовий сюжет, що набагато легше, ніж щось вимислити і розкрити самостійно. Нагадаємо, що переказ – це свідоме відтворення художнього твору в усному мовленні. Переказуючи, дитина

вчиться говорити зв'язно, послідовно; удосконалюється граматично правильне мовлення, збагачується й активізується словниковий запас дітей. Позитивно впливає переказ і на виразність дитячого мовлення. Заняття з навчання дітей переказу привчають їх до розумової праці, готують до школи, сприяють формуванню інтересу до літератури. Переказ планується на заняттях з мовленнєвого спілкування. У ході заняття з навчання переказу дошкільниками літературних творів педагог ставить завдання з розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей – навчити їх точно, послідовно, зв'язно і граматично правильно передавати зміст літературного тексту, добиватися яскравості та виразності мовлення.

Методика проведення занять з навчання переказу залежить від вікової групи, рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей певної вікової групи та поставлених вихователем завдань, а також від особливостей літературного тексту, який пропонується для переказу. В методиці навчання переказу запропоновано різні способи організації, прийоми, чітко визначені вимоги до літературних творів для переказу тощо. Результативність навчання переказу залежить також від вікових та індивідуальних особливостей опанування дітьми монологічним мовленням, рівня сформованості у них монологічної компетенції. Зокрема, спосіб інсценування за ролями здебільшого застосовують у молодшому дошкільному віці, але й старші діти із задоволенням переказують за ролями казки й оповідання.

Переказ літературних творів сприяє розвитку навичок виразного зв'язного монологічного мовлення у дітей. Діти наслідують зразок літературного мовлення, залучаються до оригінального художнього мовлення, запам'ятовують емоційні слова, образні вислови, словосполучення і речення, оволодівають живою рідною мовою. Висока художність творів для переказу, цілісність форми, композиції й мови вчать вихованців чітко й послідовно будувати розповідь, не захоплюючись деталями й не пропускаючи головного.

Проте існує низка труднощів, з якими стикаються діти під час самого процесу переказу. Сприймати на слух та відтворювати інформацію, при цьому використовуючи засоби інтонаційної виразності та зв'язність викладу тексту, не таке легке завдання. Дітям важко розпочати свою розповідь, важко донести її у зв'язному викладі слухачеві. Таким чином, розвиток зв'язного монологічного мовлення, з одного боку, має велике значення для подальшого навчання в шко-

лі та спілкування з оточуючими, з іншого ж – більшість дітей дошкільного віку мають значні складнощі в оволодінні ним. Тому для виконання завдання з переказу дошкільник має навчитися уважно слухати літературний текст, розуміти його зміст, запам'ятовувати послідовність подій, свідомо, зв'язно й виразно відтворювати текст (наїефективніше – за ролями) тощо.

Висновки. Вчені доходять висновку, що опанування монологічним зв'язним мовленням не відбувається без спеціально організованого навчання. Правильно організований переказ літературних творів надасть неоціненну допомогу в роботі над формуванням мовними навичками дошкільників. Таким чином, зазначимо, що переказ має посісти чільне місце у роботі з формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку.

Джерела

1. Беленька Г.В. Теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... докт. пед. наук. – К., 2012. – 38 с.
2. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 1999. – № 6. – С. 3–5.
3. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / А.М. Гончаренко. – К. : Світич, 2009. – 160 с.
4. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Л.О. Калмикова. – К. : НМЦВО, 2003. – 300 с.
5. Львов М.Р. Основы теории речи : учеб. пособ. для студ. пед. вузов / М.Р. Львов. – М. : Академия, 2000. – 247 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.

В статье уделено внимание важной проблеме формирования у дошкольника развития речи. Учитывая значение речи в становлении и жизнедеятельности личности, важно, чтобы ребенок получал разностороннюю помощь в овладении богатой, правильной речью, в частности, в процессе пересказывания литературных произведений.

Ключевые слова: речевая компетентность, дошкольник, пересказывание.

The article deals with an important problem – the formation of a pre-school child's speech development. Taking into account the importance of speech

in the establishment and functioning of the person, it is important that the child receives support in learning of rich, correct speech, particularly in the process of fiction retelling.

Key words: speech competence, pre-school child, retelling.

УДК 373.2:008

Чередніченко С.В.,

викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗБАГАЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема культурологічної складової у змісті дошкільної освіти. Обґрунтовано сучасні підходи до збагачення культурологічного змісту дошкільної освіти. Уточнено поняття «культура», «культурологічна складова змісту дошкільної освіти».

Ключові слова: БҚДО, зміст дошкільної освіти, культурологічна складова змісту дошкільної освіти, культура.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні процеси національного відродження в Україні у ХХІ ст. вимагають оновлення змісту освіти, поглибленого вивчення і широкого втілення у практику всіх ланок системи освіти здобутків народної культури в найрізноманітніших аспектах. У процесі творчих пошуків змісту, форм і методів національного виховання зростає інтерес до розвитку особистісної культури дітей дошкільного віку.

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. Зміст сучасної дошкільної освіти спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності та інтереси дитини, тісно пов'язаний з культурою суспільства. Проблеми культурологічної складової змісту дошкільної освіти на різних етапах розвитку приділяли увагу багато дослідників. Серед них можна відзначити результати наукових досліджень Д. Алинкіної, О. Батухтіної, Г. Беленької, А. Богуш, І. Газіної, В. Лаппо, Н. Лисенко, З. Муста-